

Vertrouwen in het volk

Een goed verhaal over de pandemie

‘We hebben geen keuze.’

Met deze zin verantwoordde onze minister-president zich tegenover de Nederlandse bevolking, en sprak hij ons aan op onze gedeelde verantwoordelijkheid in de coronacrisis.

Soms geeft de rechtsstaat geen keuze, want hij is zelf gebaseerd op een morele keuze: dat ieder mens en ieder leven gelijkwaardig en beschermwaardig is. Toch is het principieel problematisch om in een *democratische* rechtsstaat politiek te bedrijven vanuit de leuze ‘we hebben geen keuze’. *There is no alternative*, zei Thatcher over het neoliberalisme. Terecht is er vanuit christelijk-politiek perspectief altijd principieel verzet geweest tegen dat ‘tina’-denken. De democratie draait namelijk om gesprek: om het vreedzame zoeken naar de goede samenleving. In een plurale samenleving is het democratische gesprek scherp gezegd het alternatief voor verbale of fysieke oorlog tussen burgers. De democratie bestaat omdat er altijd verschillende visies zijn op de goede samenleving en de weg daarnaartoe.

Het gesprek is precies kwetsbaar geworden in tijden van lockdown, waarin publiek debat beperkt is geraakt. ‘Politiek engagement van gematigden werd stelselmatig overschreeuwd vanuit de flanken: de rekkelijken en de preciezen,’ zo schrijven Geertjan Zuidwegt, Gerben Lassche, Aart Nederveen en Jolanda Kluin, de auteurs van dit essay. Met hen geloof ik dat de politiek beter wordt van vragen, twijfel en debat. Juist daarom zoekt het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie steeds naar debat, ook over crisisbeleid en juist ook tijdens crisistijd.

We zoeken met dit essay uitdrukkelijk naar ruimte voor het ‘politiek engagement van gematigden’, door het podium te geven aan verschillende visies op het coronabeleid. Dat deden we de afgelopen tijd al achter de schermen, bijvoorbeeld in expertmeetings. In een van die bijeenkomsten troffen de vier schrijvers van dit essay elkaar. Deze vier bleven elkaar opzoeken, juist omdat zij aanvankelijk elkaars posities niet altijd begrepen en tegenover elkaar stonden. In digitale gesprekken ontstond er gaandeweg meer begrip en zelfs een gezamenlijk perspectief. Het Wetenschappelijk Instituut daagde hen uit dit verhaal aan het papier toe te vertrouwen, en dit essay is het resultaat ervan. Vanuit het christelijk-sociaal denken pleiten de auteurs om in te zetten op een verantwoordelijke samenleving; dus in te zetten op vertrouwen en vrijheid.

Bewust zoekt het Wetenschappelijk Instituut het gesprek al in deze publicatie zelf. Maarten Verkerk, lid van de Eerste Kamer namens de ChristenUnie en als politiek adviseur verbonden aan het Wetenschappelijk Instituut, was bereid om een reactie te schrijven. Het WI is verheugd dat hij op die uitnodiging inging, en kritische vragen wilde stellen bij een pleidooi voor meer vrijheid en meer ‘vertrouwen in het volk’.

Met dit essay willen we ruimte bieden aan het politieke debat. Want de coronacrisis is nog niet ten einde. En waarschijnlijk is dit ook niet de laatste crisis die wij hebben te weerstaan. Het is goed als politiek en samenleving zich oefenen in het democratische gesprek, juist in crisistijd.

Wouter Beekers,
directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Vertrouwen in het volk

Het coronavirus SARS-CoV2 houdt onze samenleving al een jaar in zijn greep. Dit was een jaar waarin de Nederlandse burger, maar vooral ook de Nederlandse politiek zich in een permanente staat van crisis bevond. Nu de vaccinatiecampagne op volle toeren draait en een overrompeling van de acute zorg steeds minder waarschijnlijk is, groeit de ruimte om te reflecteren op de rol van de politiek in crisistijd.

Deze tekst wil bijdragen aan het zoeken van een eigen christelijk-sociale koers in corona-tijden. Dat doen we vanuit een beperkt perspectief. Het is een visie van onderop, van buiten Den Haag. Politiek is niet ons vak. Wij zijn geen beleidsmakers. We schrijven als betrokken burgers en wetenschappers, met één been in de theorie en het andere in de praktijk. Het is onze bedoeling om het debat over individuele maatregelen te overstijgen. In dit essay trekken we een aantal algemene lessen uit de omgang met corona tot nu toe, en doen we aanbevelingen voor de toekomst, die het verschil kunnen maken in het politieke debat.

Politiek in tijden van corona

In maart 2020 werd Nederland geconfronteerd met een onvoorziene toestroom van Covid19-patiënten die acute zorg nodig hadden vanwege van een ziekte die we nauwelijks kenden. Beelden uit Italië deden een implosie van de gezondheidszorg vrezende. Om de zorg overeind te houden zagen overheden zich hier en elders genoodzaakt om over te gaan tot drastische maatregelen om de circulatie van het virus in te perken en zo een exponentiële stijging van besmettingen te voorkomen. Noodgedwongen werd de overheid crisismanager, met als kerntaak het onder controle houden van het virus. Het kabinet werd daar in Nederland door de Tweede Kamer, door de media en door veel gewone burgers ook toe opgeroepen en op afgerekend. De situatie die door corona en de reactie daarop tot stand is gekomen kan met recht als crisis omschreven worden.

De eerste maanden van die crisis gingen gepaard met een groot besef van urgentie; niet alleen bij politici en zorgverleners, maar ook bij het grootste gedeelte van de bevolking. Hoewel er kritiek was, hield de bevolking zich goeddeels spontaan aan maatregelen, die toen overigens voornamelijk de vorm aannamen van overheidsadviezen. Gezien de onbekendheid met het virus en de bijbehorende risico's voor ieder individu speelde angst hierbij een grote rol. Angst werd bovendien door zowel politici als wetenschappers als belangrijke motivator gezien voor normconform gedrag. Tegelijk werd de eerste fase van de coronacrisis gekenmerkt door een gevoel van solidariteit met kwetsbare groepen en zorgpersoneel. Allerhande burgerinitiatieven en waarderingsacties getuigen hiervan.

AUTEURS (v.b.n.o.)

Prof. dr. Jolanda Kluin is hoogleraar cardiothoracale chirurgie Amsterdam Universitair Medisch Centrum/UvA.

Gerben Lassche MSc is arts-onderzoeker aan het Radboud Universitair Medisch Centrum Nijmegen.

Prof. dr. Aart Nederveen is hoogleraar toegepaste MR fysica Amsterdam Universitair Medisch Centrum/UvA.

Dr. Geertjan Zuidwegt is docent en onderzoeker binnen theologie en criminologie aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Na de zomer, waarin de maatregelen sterk werden versoepeld, werd Nederland geconfronteerd met een nieuwe piek van coronabesmettingen en ziekenhuisopnames. De overheid koos ditmaal voor een dwingender aanpak, mede omdat de bevolking niet langer spontaan tot maatregelenconform gedrag overging. Het merendeel van de bevolking leek geen acute noodsituatie meer te ervaren, noch de gevoelens van urgentie en angst die daar vaak mee gepaard gaan. De sluimerende discussie over de proportionaliteit van de maatregelen werd in deze ‘chronische’ fase van de crisis sterk aangewakkerd, maar werd al snel polariserend van aard. Politiek engagement van gematigden werd stelselmatig overschreeuwd vanuit de flanken. Ook in de media leek er weinig ruimte voor een kritische en tegelijkertijd genuanceerde middenpositie. Het beleid zou beter moeten worden van vragen stellen, twijfel en debat. Maar dat bleek het afgelopen jaar te weinig.

Dat gebrek aan mogelijkheden tot debat maakte het moeilijk om de implicaties van de omgang met corona ter sprake te brengen vanuit een christelijk-sociale opvatting van politiek en samenleving. Centraal in die opvatting staat dat burgers serieus worden genomen, als gesprekspartners en als initiatiefnemers. Mensen zijn morele wezens die verantwoordelijkheid kunnen nemen binnen hun eigen levenssfeer en ook op die verantwoordelijkheid gewezen mogen worden. Zoals het beginselprogramma van de ChristenUnie het uitdrukt: ‘De overheid neemt de verantwoordelijkheid van andere maatschappelijke verbanden niet over. Zij beschermt hun ruimte om hun verantwoordelijkheid te kunnen nemen en ondersteunt hen in die verantwoordelijkheid.’¹

In de coronacrisis kwam die eigen verantwoordelijkheid van de burger en van sociale verbanden onder druk te staan. In de hoop dat een hernieuwd beroep op die verantwoordelijkheid de groeiende kloof tussen overheid en burgers en tussen burgers onderling kan dichten, identificeren wij een aantal moeilijkheden en mogelijkheden in de omgang met corona.

De burger als gelijkwaardige gesprekspartner

De politieke ruimte is verhard. Er lijken maar twee wegen te zijn in het denken over het coronabeleid: die van de rekkelijken en die van de preciezen. Critici van het huidige beleid worden gemakkelijk weggezet als complotdenkers of wetenschapsontkenkers. Zij die het overheidsbeleid klakkeloos goedkeuren worden dan weer gezien als volgzaamheden. Dit maakt een gelijkwaardig debat op de inhoud onmogelijk en doet geen recht aan de oprechte zorgen van burgers.

Het politieke gesprek is gebaat bij openheid en eerlijkheid. Angstboodschappen kunnen daarbij in de weg zitten.

Het collectieve angstgevoel van het begin van de coronacrisis – waarin het eerlijke verhaal met onzekere en mogelijk grote risico’s ook beangstigend was – maakte in de loop van het vorige jaar plaats voor een krampachtiger verwoorde angstboodschap. Sommige burgers worden door de angst verlamd en durven hun huis niet meer uit. Anderen krijgen het gevoel dat politici, experts en media zichzelf overschreeuwen en dat het dus zo’n vaart wel niet zal lopen, of erger: dat ze worden voorgelogen. Onder wetenschappers zien we een gelijkaardige tweedeling. Sommige experts pleiten voor een veel strenger overheidsbeleid. Andere wetenschappers trekken maatregelen in twijfel of hebben bezwaren bij de rol of werkwijze van het Outbreak Management Team (OMT). Een nauwkeurige evaluatie kan straks hopelijk het effect van de maatregelen en de accuraatheid van voorspellingen inzichtelijk maken.²

Angst is een slechte raadgever. De Amerikaanse romancière en essayiste Marilynne Robinson onderstreept het belang zich niet te laten overweldigen door de angst die in hoge mate het politieke en maatschappelijke klimaat bepaalt: ‘Angst is geen christelijke geestesgesteldheid.’³ Wie bang is, durft de verantwoordelijkheid niet bij anderen te laten, maar wil alles onder controle houden. Dat zorgt ervoor dat het moeilijk wordt om elkaar als serieuze gesprekspartner te blijven zien. De belangrijkste taak van de overheid is daarom het eerlijke verhaal vertellen; als dat beangstigend is, maar ook als dat geruststellend is. In de lente van 2020 was het eerlijke verhaal dat niemand goed wist wat dit nieuwe virus zou doen. Dat was inderdaad ronduit beangstigend. Maar inmiddels weten we meer over verspreiding en natuurlijk gedrag, over risicofactoren voor een ernstig beloop en over effectiviteit van transmissiebeperkende maatregelen. De kans om te overlijden aan corona is bovendien kleiner dan we eerst dachten. Dit voortschrijdend inzicht wordt echter niet altijd gecommuniceerd door de overheid. Een overheid die haar burgers respecteert vertelt het eerlijke verhaal; ook als dat minder beangstigend is, en dus kan leiden tot minder normconform gedrag.

Concreet betekent dit dat de overheid de burger eerlijk informeert over risico’s, zoals de kans op besmetting na risicocontact, op gecompliceerd beloop of ziekenhuisopname na besmetting, op overlijden of op langetermijncomplicaties. Denk daarbij ook aan niet-beïnvloedbare factoren die bijdragen aan een verhoogd of verlaagd risico – zoals leeftijd en comorbiditeit – en aan beïnvloedbare factoren die daaraan bijdragen: het vermijden van risicocontacten, handhygiëne, leefstijlfactoren enzovoorts. Met de juiste informatievoorziening kunnen individuen, families en sociale verbanden zelf een inschatting maken van het risico voor henzelf en voor anderen. Natuurlijk is niet alle kennis op

elk moment even betrouwbaar en voorhanden, maar wees daar eerlijk en open over. Zo wordt de burger gewapend met argumenten om verantwoordelijk gedrag te vertonen, in plaats van gevoed met angst om de regels – die met de beste intenties opgetuigd zijn – na te leven. Na het afgelopen jaar doet zulk vertrouwen in de burger misschien naïef aan. Toch kan democratische politiek niet zonder dat vertrouwen. Zoals Marilynne Robinson het verwoordde in gesprek met toenmalig president Obama: ‘You have to assume that, basically, people want to do the right thing.’⁴

De burger als verantwoordelijke actor

De burger serieus nemen betekent ook dat je hem verantwoordelijkheid geeft om oplossingen te zoeken en creatief met maatregelen om te gaan. De strakke regelgeving waarvan nu sprake is, getuigt niet van dat vertrouwen. Integendeel: hoe minder ruimte de burger heeft om zelf de menselijke maat te zoeken, hoe meer hij zich behandeld voelt als een klein kind. Nultolerantie voor kleine overtredingen en soms onlogische regels resulteren – helaas! – geregeld in recalcitrant gedrag. Mensen die om welke reden dan ook andere keuzes maken stuiten op onbegrip. ‘Nul begrip. Nul begrip’, kon minister Hugo de Jonge opbrengen voor wie zich niet wil laten vaccineren.⁵ Soms neemt de burgerlijke ongehoorzaamheid grote vormen aan, zoals bij de avondklokrellen. Maar zelfs dan helpt het niet om relschoppers als onmenselijke weg te zetten. Het christelijk-sociale verhaal sluit aan bij wat we na de rellen zagen: de samenleving nam zelf verantwoordelijkheid. Burgers ondersteunden getroffen ondernemers, patrouilleerden in hun buurten en hielpen met opruimen. Dat soort verantwoordelijkheid verdient het om gestimuleerd te worden.

De gemiddelde burger kan en wil bijdragen aan het gemeenschappelijk goed. Bij strikte regels en strenge handhaving geeft de overheid het signaal dat verantwoordelijk gedrag hetzelfde is als je aan de regels houdt. Versoepelingen leiden dan al snel tot de gedachte dat wat mag, ook goed is om te doen. Toen er weer gevlogen mocht worden was het al snel druk op Schiphol, maar dat was niet verstandig. Gevolg van deze aanpak is dat de verantwoordelijkheid voor het indammen van besmettingen al snel wordt teruggedragen bij de overheid. ‘Hadden ze het maar niet moeten toestaan,’ zeggen mensen dan, ‘Ik deed wat mocht, dus mijn schuld is het niet’. Steeds wanneer de overheid zich kan beperken tot (sterke en duidelijke) adviezen en aanbevelingen in plaats van afdwingbare regels, is dat een welkom moreel appel op ieders eigen verantwoordelijkheid.

Een dergelijk moreel appel op de deugdzzaamheid van burgers heeft op termijn meer kans van slagen dan een geëxternaliseerde moraal van regels. Dat geluid

klonk ook in een recent tv-optreden van Jan Terlouw:⁶ overheid, vertrouw de mensen meer, geef burgers verantwoordelijkheid, regel niet alles dicht. Het hebben van plichten (medeverantwoordelijk zijn en erbij horen) is een recht. Hier wordt een beroep gedaan op de creativiteit en inventiviteit van individuele burgers, sociale verbanden en beroepsgroepen. De overheid kan dan een sterke faciliterende rol spelen door financiële middelen en mankracht beschikbaar te stellen en bureaucratische muren te slechten. Geef bijvoorbeeld de verantwoordelijkheid voor het inrichten van het onderwijs terug aan leerkrachten en scholen. Als artsen zelf geloven in vroegbehandeling in de eerste lijn, maak dat dan mogelijk. Ondersteun, faciliteer en geef initiatieven een podium.

Opnieuw betekent dit een risico. Wie meer verantwoordelijkheid bij burgers legt, loopt het gevaar dat die verantwoordelijkheid op korte termijn niet wordt opgenomen. Dat kan leiden tot meer besmettingen en – uiteindelijk – meer overlijdens. Ook dat is deel van het eerlijke verhaal. Maar zoals de Joodse politiek denker Hannah Arendt opmerkt, is de uitkomst van menselijk handelen altijd onzeker. Juist daarom zijn ‘de middelen die worden gebruikt om politieke doelen te bereiken vaak van groter belang voor de toekomstige wereld dan de geïntendeerde doelen.’⁷ Hoe we dingen doen, hebben we in de hand. Wat de uitkomst is niet.

De zorgplicht van de overheid

Zorg voor de kwetsbare medemens staat centraal in deze crisis. Maar wat dat betekent is niet altijd even duidelijk. Al te gemakkelijk wordt zorgen voor de naaste gereduceerd tot het steunen en volgen van de overheidsmaatregelen. Hier zijn minstens twee bezwaren aan verbonden. Ten eerste valt de kwetsbare medemens niet samen met de coronapatiënt. Die laatste vertegenwoordigt een groep die – met recht – erg zichtbaar is in de publieke sfeer. Maar deze crisis betekent ook onnoemelijk leed dat veel minder zichtbaar is. Cijfermatig verschijnt zulk leed amper op de overheidsradar. Een Impact Management Team – dat Gert-Jan Segers al voorstelde in april 2020 – had hier veel verschil kunnen maken. Maar ook goede cijfers tonen niet wat er echt met mensen gebeurt. Dat weten we uit de toeslagenaffaire. Het zijn burgers onderling die leed bij elkaar opmerken. Daarom is naastenliefde in het christendom ook eerst en vooral een antwoord op het appel dat de concrete lijdende ander op mij doet. Zorg voor de naaste is *face à face* en moet niet – dat is het tweede punt – worden bemiddeld via voorschriften en regels die vanuit de overheid worden opgelegd.

Het komt hierop neer: zorg voor de kwetsbare medemens mag nooit gereduceerd worden tot het volgen van onpersoonlijke maatregelen. Vanuit christelijk-sociaal perspectief moet

altijd een ruimte gevrijwaard worden waarbinnen burgers voor elkaar kunnen zorgen. Het beginselprogramma van de ChristenUnie formuleert dat scherp: 'We zijn geroepen tot dienst aan onze naaste. Deze roeping wordt waargemaakt, niet als abstract ideaal, maar binnen concrete relaties en gemeenschappen.' Uiteindelijk is het niet de overheid die zorgt voor de kwetsbare medemens. De overheid zorgt dat burgers kunnen zorgen voor hun naaste. In deze crisis zijn dat allereerst de zorgmedewerkers die zich het vuur uit de sloffen lopen voor coronapatiënten. Maar het zijn ook de gewone burgers die uit zorg voor hun naaste soms regels overtreden; als zij bij iemand een hand op de schouder leggen bijvoorbeeld, of soms een half uur later thuis zijn dan toegestaan. Ruimte bieden aan de individuele invulling van de zorgplicht naar de ander zou altijd prioriteit moeten krijgen.

Tegelijkertijd is het argument ter rechtvaardiging van de huidige maatregelen ook op die overheidsplicht gebaseerd, namelijk: zorgmedewerkers in staat stellen om iedereen die een beroep op hen doet te helpen. Los van de vraag welke maatregelen het meest hebben bijgedragen aan het beperken van deze crisis, is de vraag aan de orde of de overheid andere instrumenten heeft om zorgmedewerkers in staat te stellen zorg te blijven verlenen. Het antwoord daarop is: ja. Na de acute crisisfase, waarin er ook materiële zorgen waren (beademingsmachines, persoonlijke beschermingsmiddelen), is de limiterende factor tegenwoordig vrijwel uitsluitend van personele aard. De overheid heeft dan ook als eerste taak het maximale te doen om deze capaciteit uit te breiden. Het is schrijnend om te zien dat dit probleem voor de coronacrisis al groot was, heel nadrukkelijk op de politieke agenda heeft gestaan, en er vrijwel niets lijkt te zijn veranderd. Al voor de coronacrisis was er sprake van een burn-out epidemie onder jonge zorgverleners en een gigantisch verloop in personeel. In de afgelopen CAO-onderhandeling kwamen stelselmatig de te hoge werkdruk, administratieve last en inadequate salariering aan bod. Ook na een jaar waarin het zorgpersoneel overduidelijk broodnodig bleek, is hier niks in veranderd.

Ook hierin kan de overheid verantwoordelijkheid meer terugleggen bij de medische sector zelf en aangedragen initiatieven maximaal ondersteunen. Te vaak werpt de overheid bureaucratische of financiële drempels op, waardoor zij niet faciliteert, maar tegenwerkt. Het kan niet zo zijn dat we bij een derde of vierde golf of een nieuwe, nog besmettelijker variant, opnieuw in een strenge lockdown terechtkomen omdat er te weinig zorgaanbod is én er te weinig gedaan is om dit aanbod in het jaar van de crisis te vergroten.

Politiek in een gebroken publieke ruimte

Het inzetten op angst en het strak afregelen van het gedrag

van een hele populatie past binnen de technische insteek die de aanpak van de coronacrisis kenmerkt. Binnen dat model wordt de samenleving opgevat als een maakbaar project waarin risico maximaal kan en moet worden beheerst.⁹ Het gevaar van dit model is dat risico altijd verschijnt als een te controleren grootte, en nooit als wat het eigenlijk is: onderdeel van de fundamentele onzekerheid die het menselijk bestaan kenmerkt. We kunnen ons bewust zijn van de risico's die ons handelen met zich meebrengt, maar ook na zorgvuldige risicoschatting blijft de uitkomst onzeker.

Vanuit christelijk-sociaal perspectief is het belangrijk dat politici onzekerheid durven benoemen. Wij weten dat ziekte en dood onherroepelijk deel uitmaken van ons gebroken bestaan en richten ons daarom op het dragen daarvan, in gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. De inmiddels beroemde wens van Paus Franciscus voor de kerk, geldt intussen ook voor de samenleving als geheel: 'Ik hoop dat wij, meer dan door de angst om fouten te maken, worden bewogen door de angst ons op te sluiten in de structuren die ons een valse bescherming bieden, in de normen die ons veranderen in onverzoenlijke rechters.'¹⁰ Dat betekent niet dat we onze ogen sluiten voor risico, integendeel. Maar we beseffen de beperkte reikwijdte van ons handelen. 'Moreel leiderschap vraagt ook om eerlijkheid: de erkenning dat deze gebroken wereld niet maakbaar is en dat de reikwijdte van de politiek beperkt is,' dat is het eerlijke verhaal dat de ChristenUnie in haar beginselprogramma durft te vertellen.

Volgens Hannah Arendt betekent vrijheid niet vrij zijn van publieke beslomeringen. Integendeel. Vrij zijn betekent: samen kunnen komen onder gelijken in een publieke ruimte die van ons allemaal is om te spreken en te handelen uit liefde voor de wereld. Om heel begrijpelijke redenen is de toegang tot die publieke ruimte drastisch ingeperkt het afgelopen jaar. Maar we moeten ons bewust zijn van de ernstige gevolgen daarvan. Als we elkaar niet meer ontmoeten worden we bang van elkaar, beginnen we elkaar en de overheid te wantrouwen. Je ziet een gelijkaardige dynamiek in gesloten instellingen zoals gevangenissen of psychiatrische ziekenhuizen. Als omwille van de veiligheid de ruimte om elkaar publiek te ontmoeten verdwijnt, ontstaan allerlei negatieve dynamieken: controledwang, recalcitrant gedrag, complotdenken, heimelijke handeltjes, en vooral: radicale polarisatie. Zoiets is onvermijdelijk als de publieke ruimte niet vrij toegankelijk is. 'Het is goed als een samenleving verlangt naar veiligheid,' stelt het beginselprogramma van de ChristenUnie, 'maar dat verlangen mag in deze gebroken werkelijkheid ook gerelativeerd worden. Een veilige samenleving begint bij onze onderlinge samenhang en dienstbaarheid aan elkaar.' Een zo toegankelijk mogelijke publieke ruimte is de voorwaarde voor die samenhang en dienstbaarheid.

Besluit

Het wezen van een samenleving wordt gevormd door mensen en hun sociale verbanden, mensen die op allerlei individuele en gemeenschappelijke manieren zin en waarde beleven: *I am because you are*. Het verlangen om van betekenis te zijn voor en te midden van anderen is de grondslag van ons samenleven. Deze verbondenheid moeten wij opmerken en serieus nemen, zowel in de mogelijkheden die zij biedt als in de eisen die zij stelt. De enige manier waarop zo'n samenleving kan blijven bestaan is door de voortdurende morele betrokkenheid en burgerzin van haar leden. Een dergelijk appel aan de verantwoordelijkheidszin van mensen laat zich het beste vormgeven door te bouwen aan een samenleving 'waar het gemakkelijker is om goed te zijn' en niet door angstboodschappen en regeldrift. Het is belangrijk om hoop en vertrouwen uit te stralen dat de samenleving dat 'goed-zijn' op een verantwoorde manier vorm kan geven. Hoop groeit waar mensen elkaar ontmoeten.

noten

1. ChristenUnie, [Vrede zoeken, recht doen. Beginselverklaring van de ChristenUnie](#) (Amersfoort: ChristenUnie, 2018).
2. Wat betreft de avondklok gaf Follow the Money hier recent een aanzet toe: '[Nattevin-gerwerk RIVM hielp Nederland aan omstreden avondklok](#)', 17 maart 2021, geraadpleegd op 19 maart 2021.
3. Marilynne Robinson, 'Fear', in: *The New York Review of Books* (24 sept. 2015).
4. 'President Obama & Marilynne Robinson: A Conversation in Iowa', in: *The New York Review of Books* (4 nov. 2015).
5. Minister Hugo de Jonge, [Persconferentie 8 maart 2021](#).
6. Jan Terlouw bij [Matthijs Gaat Door](#), 30 januari 2021.
7. Hannah Arendt, *On Violence* (New York: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1969), 4.
8. '[Motie van het lid Segers c.s. over een Impact Management Team dat kan adviseren over de transitiestrategie en de sociale en economische effecten van de crisismaatregelen](#)', *Handelingen Tweede Kamer der Staten-Generaal* (2019-2020) 25295-289.
9. Robert van Putten, *De ban van beheersing. Naar een reflexieve bestuurskunst* (Den Haag: Boom Uitgevers, 2020).
10. Paus Franciscus, *Apostolische Exhortatie Evangelii Gaudium*, (2013) no. 49.

De hamer en de dans

In hun essay geven Geertjan Zuijdwegt, Gerben Lassche, Aart Nederveen en Jolanda Kluin een duiding van de coronacrisis en een schets voor de toekomst. Om meerdere redenen ben ik blij met deze publicatie. Allereerst omdat zij het belang en de waarde van christelijk-sociale beginselen in deze crisis benadrukken. Maar vooral ben ik blij dat zij de discussie binnen de partij willen aanzwengelen. Graag reageer ik op hun bijdrage.

Ik begin met een 'disclaimer'. In de Eerste Kamer heb ik deelgenomen aan de overleggen met diverse ministers over het coronabeleid en heb ik een bijdrage geleverd aan debatten over wetten waar de ministers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor waren. Daardoor ken ik dit dossier 'van binnenuit'. Een mogelijk gevaar is dat deze betrokkenheid het vermogen tot kritische reflectie aantast. Juist daarom begroet ik de kritische vragen van de auteurs. Ik dank Wouter Beekers voor zijn kritische vragen tijdens het schrijffproces, waardoor dit risico deels is ondervangen.

In mijn reactie maak ik gebruik van het beeld van 'de hamer en de dans' van Tomas Pueyo, een beeld dat deze statisticus en ingenieur uit Californië al bij de eerste uitbraak van de crisis gebruikte.' Zijn gedachte is dat de overheid op verschillende manieren moet acteren op de dreiging van het Coronavirus. Ten eerste moet de overheid drastische maatregelen nemen om het virus terug te dringen (de hamer); vervolgens moet zij leren om mee te bewegen met het virus op een dusdanige wijze dat er geen nieuwe golf komt.

De verantwoordelijkheid van de overheid

Vanuit dat beeld heb ik vragen bij het schrijven van Zuijdwegt, Lassche, Nederveen en Kluin. Zo stellen zij vragen bij de rol van het kabinet als 'crisismanager'. Als gezegd, met die kritische vragen ben ik blij; maar ik denk dat zij in hun vragen net iets te gemakkelijk voorbij gaan aan de bijzondere verantwoordelijkheid van de overheid.

De Grondwet stelt in artikel 22 lid 1: 'De overheid treft maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid'. Deze bescherming richt zich ook nadrukkelijk op het voorkomen van ziektes.

De Wet publieke gezondheid beschrijft de verantwoordelijkheden, bevoegdheden en informatieverplichtingen van de diverse overheden voor het bestrijden van infectieziekten. Deze laatste wet heeft een grote rol gespeeld in de bestrijding van het coronavirus.

De auteurs pleiten voor de burger als gelijkwaardige en verantwoordelijke actor. Met hen waardeer ik een samenleving

AUTEUR

Prof. dr. Maarten Verkerk is lid van de Eerste Kamer voor de ChristenUnie. Hij promoveerde eerst in de technische wetenschappen en later op een proefschrift op het grensgebied van techniek, organisatiekunde en filosofie. Hij was bijzonder hoogleraar Christelijke Filosofie aan de TU Eindhoven en aan de Universiteit Maastricht.

die zich verantwoordelijk opstelt. Maar als het om de publieke gezondheid gaat, ligt de eerste verantwoordelijkheid bij de overheid; de controle van de macht ligt bij het parlement. Zeker in tijden van de crisis (de hamer) mag je van de overheid maar één ding verwachten: verantwoordelijkheid nemen en krachtadig optreden, in dit geval via wetten en adviezen. In termen van ethiek: de overheid hanteert hier de zogenaamde regel- of plichtethiek.

Angst als primaire drijfveer

De auteurs stellen dat het kabinet te lang heeft ingezet op het ‘communiceren van angstboodschappen’ en te weinig aandacht gegeven aan het vertellen van het ‘eerlijke verhaal’. Ik moet eerlijk zeggen dat ik deze woorden niet herken. Noch vanuit de verschillende persconferenties, noch vanuit de debatten in de Eerste Kamer.

Steeds weer was het mantra: dit weten we wel, dat weten we niet; en daarom nemen we deze en die maatregelen. De te nemen maatregelen werden steeds gemotiveerd vanuit de mogelijke gevolgen. In termen van de ethiek: het kabinet hanteerde een gevolgenethiek.

Als natuurwetenschapper ben ik me erg bewust van de betekenis van exponentiële groei. Bij een hoge besmettingsgraad en een korte cyclustijd bevind je je binnen de kortste keren in het zwarte scenario waarin veel burgers (en hulpverleners) ziek worden en er een tekort aan ziekenhuisbedden is. Dat gevolg roept inderdaad – en terecht – angst op.

Het is interessant om te vermelden dat het Red Team kritiek had op de keuze van het kabinet om het zwarte scenario te voorkomen. De eerste klap met de hamer had veel harder moeten zijn, volgens deze expertgroep.

Ik deel in dat kader graag een persoonlijke anekdote. Tijdens het debat over de Coronamelder op 5 en 6 oktober 2020 overnachtte ik in het hotel Corona (!) op het Buitenhof. Bij het ontbijt kreeg ik een krantenartikel onder ogen met de kop ‘We zijn niet bang genoeg – laat kapotte longen zien’, waarin een hoogleraar klinische psychologie pleitte voor het zaaien van angst omdat Nederland het gevaar niet zag.²

Ruimte voor debat

Ook betogen de auteurs, en eerder ook anderen binnen het Wetenschappelijk Instituut en binnen de ChristenUnie, dat er meer debat had kunnen zijn over de politieke koers van het kabinet. Ik vind het lastig om deze stelling goed te beoordelen. Ik wil wel graag enkele observaties delen.

Allereerst, ik ben het met de auteurs eens dat het fenomeen van desinformatie en complottheorieën het open en

redelijke debat frustreerde. Het ergste vond ik het zaaien van wantrouwen ten opzichte van gezaghebbende instituten. Serieuze critici van het beleid van het kabinet hebben daar zeker last van gehad.

Ten tweede, in de fase van de hamer regeert het kabinet en controleert het parlement. Zowel het hameren als het controleren moest binnen enkele dagen gebeuren. Toch was er in de Eerste Kamer volop debat. Het parlement heeft dan ook haar controlerende taak kunnen vervullen, zoals SP-senator Tiny Cox, de nestor van de Eerste Kamer, stelde in een van de debatten tijdens de crisis.

Ten derde, als we spreken over de controlerende rol van het parlement, voel ik me geroepen een persoonlijke zorg te delen. Wat ik als lastig heb ervaren is dat tijdens de hele crisis de keten ‘wetenschappelijke data – het advies van het Outbreak Management Team – het kabinetsbeleid’ niet altijd even transparant was. In mijn visie betreft het drie verschillende stappen die ieder op hun merites bevestigd moeten worden. Bij de wetenschappelijke data gaat het over onderzoeksresultaten, methodologie en onzekerheden, bij de adviezen van het OMT om handelingsperspectieven met betrekking tot de publieke gezondheid, en bij het beleid van het kabinet om integrale politieke afwegingen. Te vaak waren de grenzen tussen deze stappen diffuus.

Ten slotte, het kabinet heeft ervoor gekozen om één adviesorgaan te benoemen: het OMT. Het kabinet had er ook voor kunnen kiezen om meer ‘tegenspraak’ te organiseren. Dat zou een teken van kracht zijn geweest. Dat zou bovendien eigen verantwoordelijkheid van het kabinet om politieke keuzen te maken onderstreepen hebben.

Dansen met het virus

Zuijdwegt, Lassche, Nederveen en Kluin pleiten in hun bijdrage voor de eigen verantwoordelijkheid van burgers en maatschappelijke structuren. Zij roepen de overheid op om meer in dialoog te gaan met de samenleving en zo te komen tot regels en adviezen die uitvoerbaar zijn en draagvlak hebben. Dit pleidooi doet recht aan de christelijk-sociale gedachte dat maatschappelijke structuren een eigen verantwoordelijkheid hebben, onder meer om met hun leden in dialoog te gaan over de te nemen maatregelen en over het belang om je aan genomen maatregelen te houden.

Het pleidooi van de auteurs maakt mijns inziens duidelijk hoe de dans met het virus eruit zal moeten zien. De ene danspartner blijkt een twee-eenheid te zijn: het kabinet en de verschillende maatschappelijke organisaties. De andere partner is en blijft het virus.

Er is geen andere weg dan die van de dialoog tussen kabinet en samenleving. En toch wil ik daar tot slot een kanttekening bij plaatsen. Want ik constateer dat het kabinet al met veel maatschappelijke partners in dialoog is. En deze weg blijkt ook steeds haar beperkingen te kennen. In postmoderne tijden is het niet vanzelfsprekend dat we fundamentele waarden over samenleving, democratie en rechtsstaat met elkaar delen. Niet elke maatschappelijke organisatie erkent de eigen verantwoordelijkheid van de regering. En niet elke burger erkent de overheden die over haar gesteld zijn – zelfs niet in christelijke kring, zo heeft deze crisis duidelijk gemaakt. Niet elke burger erkent het belang van medeburgers. In een televisie-uitzending over de Coronacrisis hoorde ik kortgeleden iemand eens letterlijk zeggen: ‘Ik leef m’n eigen leven en doe wat ik wil’. Met andere woorden, we moeten ook het gesprek durven aangaan over wat we van burgers mogen verwachten; en dan komen we op het terrein van de deugdenethiek.

Des te besmettelijker het virus, des te moeilijker de dans. Des te grilliger het virus, des te onzekerder of er nog sprake kan zijn van een succesvolle *performance*. Toch deel ik deze stelling van Zuidwegt, Lassche, Nederveen en Kluin: uiteindelijk hebben we iedereen bij die *performance* nodig.

noten

1. Tomas Pueyo, ‘[Coronavirus: The Hammer and the Dance. What the Next 18 Months Can Look Like, if Leaders Buy Us Time](#)’, (19 maart 2020).
2. ‘[We moeten meer angst gaan zaaien, laat maar zien die foto’s van die kapotte longen](#)’, in: *Algemeen Dagblad* (6 oktober 2020).